

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОДІАГНОСТИКИ**

на правах рукопису

**ВАРВУС КАТЕРИНА АНТОНІВНА
ПСИХОДІАГНОСТИКА ТА ПСИХОКОРЕКЦІЯ
ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У
ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ**

Робота на здобуття освітнього ступеня рівня «Магістр»

Науковий керівник:
**ДУЧИМІНСЬКА
ТАМАРА ІВАНІВНА,**
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
та психодіагностики

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

Засідання кафедри практичної психології
та психодіагностики

від _____ 2025 р.

Завідувач кафедри

доцент, проф. Магдисюк Л.І. _____

ЛУЦЬК – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	12
1.1. Поняття соціальної зрілості: психологічна сутність, структура та критерії.....	12
1.2. Особливості формування соціальної зрілості в юнацькому віці.....	19
1.3. Психодіагностичні критерії вивчення соціальної зрілості особистості...	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ..	29
2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження.....	29
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	33
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	46
3.1. Характеристика сучасних методологічних підходів до розвитку соціальної зрілості особистості.....	46
3.2. Тренінгова програма розвитку соціальної зрілості студентів.....	49
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Юнацький вік є важливим етапом у становленні особистості, коли відбувається активне формування життєвих цінностей, соціальних орієнтирів та самосвідомості. У цей період молода людина стикається з необхідністю приймати самостійні рішення, брати відповідальність за власні вчинки та будувати зрілі міжособистісні стосунки. Саме тому соціальна зрілість виступає таким значимим показником психологічної готовності юнака до повноцінної участі у житті суспільства.

Питання формування соціальної зрілості набуває особливої значущості в сучасному суспільстві, яке висуває високі вимоги до адаптивності, комунікативної компетентності та емоційної стабільності молоді. Високий рівень соціальної зрілості у молоді відмічається стійкістю її громадянської та національної позиції, соціальною активністю та високим почуттям обов'язку тощо. Водночас, недостатній рівень соціальної зрілості може призводити до труднощів у професійному самовизначенні, міжособистісних конфліктах та соціальної дезадаптації.

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність характерних рис зрілої особистості, які сприяють досягненню цілей, ефективній взаємодії з іншими людьми та успішній соціальній адаптації. Соціальна зрілість тісно пов'язана з високим рівнем психологічного розвитку, що розглядається як цілісна система особистісних якостей. Завдяки їх гармонійному поєднанню та реалізації забезпечується продуктивна діяльність індивіда. У межах системно-суб'єктного підходу зріла особистість виявляє активність, яка відповідає її внутрішньому потенціалу, життєвим орієнтирам, цінностям і смислам. Така діяльність, зокрема навчальна чи професійна, є усвідомленою, добровільною та спрямованою на досягнення максимально можливого результату.

Отже, одним із ключових завдань виховання сучасної молоді є розвиток у них здатності мислити в контексті сучасних реалій, усвідомлювати суть соціальних, політичних та економічних процесів, розуміти їхню складність і суперечливість, а також формувати готовність до активної участі в суспільному житті, відповідального ставлення до власних дій і свідомої взаємодії з іншими.

Враховуючи актуальність та соціальну значимість зазначеної проблематики, можна стверджувати, що психодіагностика та психокорекція соціальної зрілості дозволяє не лише виявити рівень сформованості відповідних якостей, а й цілеспрямовано впливати на їх розвиток. Комплексне поєднання діагностичних і корекційних підходів створює умови для ефективної психологічної підтримки юнаків у процесі їх соціального становлення.

Об'єктом дослідження є соціальна зрілість як психологічний феномен.

Предметом дослідження є психодіагностика та психокорекція особливостей соціальної зрілості у юнацькому віці.

Метою нашої роботи є теоретичний аналіз та емпіричне дослідження особливостей психодіагностики та психокорекції соціальної зрілості у юнацькому віці.

Теоретико-методологічну базу дослідження склали основні положення низки психологічних теорій та концепцій щодо: розвитку відповідальності у соціальній взаємодії (А. Адлер, А. Маслоу, Г. Олпорт та ін.), здатності до соціальної автономії (А. Маслоу, К. Роджерс, Дж. Роттер та ін.), здатності до соціально значущих вчинків і поведінки (А. Адлер, А. Маслоу, Е. Фром та ін.), відповідального ставлення до себе та оточуючих (Дж. Келлі, В. Франкл та ін.) тощо. Особливості формування соціальної зрілості отримали подальший розвиток у працях вітчизняних та зарубіжних науковців.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати особливості психологічного змісту, структури та психологічних критеріїв поняття соціальної зрілості особистості.
2. Охарактеризувати особливості формування соціальної зрілості в юнацькому віці.
3. Розглянути психодіагностичні підходи до вивчення соціальної зрілості.
4. Емпірично дослідити психологічні особливості соціальної зрілості у юнацькому віці.
5. Здійснити аналіз існуючих методологічних підходів до розвитку соціальної зрілості особистості.
6. Розробити тренінгову програму розвитку соціальної зрілості у юнацькому віці.

Методи дослідження, які ми використовували для досягнення окреслених мети і завдань дослідження:

- теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація наукової літератури щодо особливостей формування та розвитку соціальної зрілості особистості;

емпіричні: методика «Незакінчені речення»; опитувальник САМОАЛ; тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. Гільбуха; методика «Діагностика комунікативної та соціальної компетентності КСК»; методика діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда. Для статистичної обробки емпіричних даних використано метод кореляційного аналізу r -Пірсона.

Наукова новизна роботи: здійснення широкого теоретичного аналізу наукових джерел з проблеми соціальної зрілості особистості, узагальненні поняття соціальної зрілості та обґрунтуванні важливості її формування та розвитку у молоді; також у розробці програми психологічного тренінгу розвитку соціальної зрілості молоді.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати дослідження можуть враховуватися у роботі фахівців психологічних служб ЗВО, практичних психологів, психотерапевтів з

метою підвищення рівня соціальної зрілості здобувачів. Також, ефективною для практичної роботи у зазначеному напрямку є розроблена нами програма психологічного тренінгу щодо розвитку високого рівня соціальної зрілості у молоді.

Апробація результатів дослідження: Основні положення дослідження висвітлювалися на наукових конференціях та семінарах і представлені автором у періодичному фаховому виданні «Наукові перспективи»:

- Дучимінська Т.І., Варвус К.А. Особливості формування соціальної зрілості в юнацькому віці: психодіагностика та аналіз кореляційних зв'язків. *Наукові перспективи*. 2025. Вип. 10 (65). С. 1397-1408.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

1.1. Поняття соціальної зрілості: психологічна сутність, структура та критерії

Актуальність вивчення проблематики зрілості сучасної особистості зумовлена динамічними змінами, що охоплюють усі сфери людського життя. Зміни у форматах навчання та професійної діяльності, зростання ролі цифрових засобів комунікації в міжособистісній взаємодії, обмеження соціальних контактів, спричинені глобальною пандемією, загрозами повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави тощо, все це створило нові умови існування. Це, у свою чергу, стимулювало необхідність активізації внутрішніх психологічних ресурсів і потенціалу особистості для ефективної адаптації до нових реалій.

Психологічна зрілість є багатогранним явищем, що виявляється у ставленні людини до себе, свого «Я», у її установках щодо взаємодії з іншими, а також у сприйнятті власного життєвого та професійного шляху й його результатів. Вона розглядається як багатовимірний конструкт, що включає низку соціально-психологічних та індивідуально-особистісних характеристик.

Ознаками зрілої особистості є здатність особистості до самовизначення, усвідомлення себе активним суб'єктом власного життя, наявність стабільних ціннісних орієнтацій, відповідальне ставлення до своїх учинків, уміння встановлювати глибокі міжособистісні зв'язки з іншими, здатність до соціально значущої поведінки.

Проблематика психологічної зрілості досліджувалася в психологічній науці в межах різних напрямів, зокрема, у гуманістичній психології, психології розвитку, психології особистості, акмеології тощо. Значний

внесок у вивчення феномену зрілості особистості зробили такі зарубіжні науковці, як А. Маслоу, Г. Крайг, Дж. Ловінгер, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Франкл, Е. Фром, К. Юнг та інші.

Актуальність та важливість дослідження поняття зрілості призводить до широкого висвітлення її у психологічних джерелах з точки зору різних аспектів, зокрема: особистісна, психологічна, емоційна, соціальна, професійна, інтелектуальна зрілість тощо.

Розмежовуючи поняття особистісної та психологічної зрілості О. Штепа зазначає: «особистісна зрілість на відміну від психологічної... характеризується якісним новоутворенням – здатністю до самопізнання» [55].

Особистісна зрілість більшою мірою проявляється у високих рівнях розвитку певних особистісних якостей індивіда, його самоактуалізації та дотриманні суспільних норм тощо [35].

У Сучасному тлумачному психологічному словнику В. Шпара знаходимо визначення поняття зрілості яке базується на таких показниках, як: високий рівень відповідальності та соціальної активності, здатність індивіда до ефективного використання своїх знань, умінь та навичок, потреба у міжособистісній взаємодії з оточуючими, повна самореалізація тощо [50].

Поняття «соціальна зрілість» було сформульоване порівняно недавно, лише на початку XX століття і визначалося у контексті положень комуністичної теорії, де серед основних рис та якостей людини – розуміння навколишньої дійсності, високий професіоналізм у провідній діяльності, колективістські якості тощо – домінуючим було надання переваги загальним інтересам над особистими [14].

Характеризуючи зміст різних факторів зрілості, зарубіжні та вітчизняні дослідники виділяють такі: соціальний (І. Бех, Л. Канішевська, О. Михайлов, С. Поліщук, В. Радул та ін.), особистісний (О. Штепа), психологічний (Х. Вайнфілд, Е. Гарві, М. Тільман), психосоціальний (М. Ремшмідт),

ідейний (Г. Жук, В. Кожохарь, І. Слюсар), громадянський (В. Попужний) тощо [3; 13; 32; 34; 37; 53; 55].

Існують різні думки щодо вікових показників соціальної зрілості, але більшість з них стверджують, що рівень соціальної зрілості не залежить від віку людини. Підтверджуючи це, Ю. Гільбух зазначає, що «деякі молоді люди вирізняються достатньою зрілістю, тоді як деякі люди похилого віку у своїх поглядах та настановленнях стосовно важливих аспектів життя залишаються дітьми» [6, с. 158].

Вітчизняна дослідниця Л. Канішевська вказує, що в онтогенезі особистості змінюється спрямованість соціальної зрілості. Зниження показників соціальної зрілості особистості не вказує на її деградацію, а радше на трансформацію світоглядних орієнтирів, зміну способу входження в систему відносин у суспільстві і характеру соціальної активності [13].

Соціальна зрілість визначається як соціальна компетентність, що включає соціальні вміння та обізнаність індивіда щодо норм і правил, які відповідають її віковому рівню розвитку. Є різні значення трактування поняття соціальної зрілості – це поведінка, що узгоджується з соціальними нормами та стандартами; це поведінка, що узгоджується з віковими особливостями індивіда.

Соціальна зрілість як багатоаспектне поняття викликає інтерес у дослідників в галузі фізіології, філософії, соціології, педагогіки, психології тощо.

У філософії знаходимо такі трактування соціальної зрілості як: високий рівень сформованості соціальних рис у особистості; узгодженість її високого рівня з актуальними суспільними запитами, потребами тощо; гармонійне поєднання особистих і суспільних інтересів, здатність індивіда ефективно інтегруватися в систему соціальних відносин (Ю. Бардін) [51; 52].

При аналізі теоретичних джерел необхідно відмітити неабиякий інтерес до даної проблематики у галузі соціології. Так, О. Іванова розглядає ідентифікацію як важливий аспект соціальної зрілості групи, оскільки вона

відображає усвідомлення групою своєї спільності, унікальності, здатності до широкої соціальної взаємодії та проявляється у здатності до самоорганізації, саморегулювання, адаптації тощо [12]. Вивчаючи інтереси студентів та їх роль у формуванні соціальної зрілості майбутніх фахівців, О. Сахань та інші наголошують на важливості єдності інтересів і потреб, що є базою у формуванні їх моральності, етики, професійної компетентності тощо [44].

Соціологи розглядають соціальну зрілість як: стан індивіда в системі соціальних відносин, що визначає його повноправним носієм соціальних ролей у різних суспільних сферах, відповідальним за виконання цих ролей і покладених обов'язків; соціальна зрілість індивіда формується під впливом різних соціальних інститутів суспільства [51; 52].

Аналізуючи педагогічні дослідження, знаходимо, що більшість праць присвячено вивченню різних аспектів соціальної зрілості та її розвитку у здобувачів педагогічних спеціальностей і молодих педагогів (О. Ганжа, С. Данилов, В. Радул, Т. Хмурина та ін.) [5; 8; 37; 49], здобувачів професійно-технічної освіти (О. Коптева) [23], закладів вищої освіти у системі МВС (Г. Яворська) [57], здобувачів закладів вищої освіти аграрного (І. Данченко) [9] та соціономічного спрямування (О. Сорока, Л. Петришин) [42]. Роботи М. Кошляка присвячені особливостям розвитку поняття соціальної зрілості у науково-педагогічному дискурсі [24]. Особливості розвитку соціальної зрілості у шкільному інклюзивному середовищі розкриває у своїх працях О. Солнцева [41].

Питання розвитку соціальної зрілості дітей особливих категорій (сиріт, позбавлених батьківської опіки), які навчаються та виховуються у загальноосвітніх школах інтернатного типу, широко висвітлюються у працях Л. Канішевської [13; 15]. Авторка наголошує на значимості даної проблеми, оскільки ключовими завданнями цього виховного процесу є: створення сприятливих умов для повноцінної участі вихованців у всіх сферах соціального життя; розвиток у них соціальних умінь і навичок; підтримка в

процесі особистісного та професійного самовизначення; підготовка до самотійного життя в суспільстві тощо.

Поняття соціальної зрілості дослідниця трактує як складної інтегративної характеристики особистості. Вона проявляється у сформованих соціальних настановах, знаннях і вміннях, що спрямовані на дотримання суспільних норм і вимог; у розвитку таких якостей, як відповідальність, активність, толерантність, солідарність; у свідомому й відповідальному засвоєнні та реалізації основних соціальних ролей, що забезпечують ефективну участь особистості в соціальному житті. Соціальна зрілість також характеризується здатністю до рефлексії, активною життєвою позицією та відповідальністю за власне життя. Вона формується впродовж усього життя людини в процесі соціальної взаємодії як результат соціального навчіння [13].

Особливий розвиток проблема соціальної зрілості отримала у сучасній психології. Так, вивчаючи особливості інформаційної позиції молоді, Х. Хворост вказує, що інформаційна позиція є важливим чинником формування соціальної зрілості. Дослідниця розглядає соціальну зрілість як наслідок функціонування різних аспектів адекватності індивіда, тобто його здатності адекватно діяти відповідно до вимог соціуму та власних потреб. Для досягнення високого рівня адекватності у структурі соціально-психологічної зрілості важливою є взаємодія молодої людини із різними видами інформаційного простору [47].

Розглядаючи структуру соціальної зрілості, М. Пустовойт вказує, що одним із важливих її компонентів є особистісна безпека, що виступає специфічним показником ефективного функціонування особистості в контексті її взаємодії з реальністю, участі в життєвих і професійних ситуаціях, а також у ставленні до власних думок, емоцій і намірів [36].

Вивченню психологічних особливостей формування соціальної зрілості присвячені праці М. Школьної. Дослідниця зазначає, що такий процес є комплексним та базується на вихованні, спрямованому на поглиблення знань

про соціум. Завдяки емоційно-ціннісному сприйняттю соціальних норм через ставлення інших людей, ці знання втілюються в реальній соціальній поведінці [53; 54].

Соціальна зрілість трактується як властивість особистості, що проявляється у сформованих соціальних настановах, ціннісному ставленні до соціальних норм і до інших людей, ефективному засвоєнні ключових соціальних ролей, розвитку соціально значущих якостей і здатності до самореалізації у професійній діяльності [52].

Цікавим у визначенні змісту феномена соціальної зрілості є підхід С. Поліщук, яка вважає, що соціальна зрілість полягає у сприйнятті себе як суб'єкта власного життя, носія індивідуальності та активного учасника розвитку тієї спільноти, з якою людина себе ідентифікує. На думку дослідниці, соціальна зрілість передбачає самовизначення як на індивідуальному так і на соціальному рівнях і є результатом становлення суб'єктності особистості щодо власного життя та життя суспільства, до якого вона належить [33].

Самовизначення, що є ознакою соціальної зрілості, означає перехід від пасивного, стихійного існування до свідомого, цілеспрямованого способу життя, який людина обирає самостійно. При цьому вектор, який вона задає собі, відображає її прагнення до збереження, розвитку, адаптації або творчого перетворення навколишньої дійсності [33].

Т. Комар, аналізуючи визначальну роль соціальної зрілості у ефективній професоналізації майбутніх психологів, зазначає, що соціальна зрілість являється одним із важливих складових особистісної структури, сформованих під впливом соціальних факторів. Вона має суттєве значення у розвитку професійної спрямованості та професійної зрілості, які, у свою чергу, є результатом процесів соціалізації, навчання, виховання, а також особистісного й професійного розвитку [20; 21].

Розкриваючи соціально-психологічні особливості зрілої ідентичності особистості студентської молоді, С. Ревенко вказує, що ключовими

компонентами зрілої ідентичності студента є ідентичність декларована, ідентичність глибинна і ідентичність, пов'язана з формуванням професійного «Я». У студентів образ «Я», який вони демонструють назовні, часто не збігається з їхнім внутрішнім уявленням про себе. Реалізація цього образу в діяльності відбувається завдяки інтеграції професійної ідентичності з психоемоційними та фізіологічними ресурсами особистості [38].

Вивчаючи соціальну зрілість студентів-медиків, Ж. Кислюк зазначає, що важливим аспектом є прояв їх суб'єктності у різних видах діяльності та взаємодії у соціумі. Дослідниця вказує на взаємозв'язок соціальної зрілості зі здатністю індивіда бути ініціатором у соціальній взаємодії, яка проявляється у співробітництві, взаємопідтримці та взаємодопомозі та забезпеченні служіння на благо суспільства [17; 61].

У низці досліджень відмічається тісний взаємозв'язок соціальної та емоційної зрілості, що уможливорює ефективну діяльність індивіда, його здатність вирішувати різні ситуації. Соціальна і емоційна зрілість проявляються у прагненні індивіда до відчуття фізичного та психологічного благополуччя.

У руслі сучасних подій дуже важливим є дослідження Л. Засекіної та Т. Федотової щодо мінімізації моральної травми в умовах дії стресових ситуацій. Учені зазначають, що соціальна зрілість має здатність ефективно справлятися з негативними стресовими подіями та у взаємодії з емоційною зрілістю буди потужним ресурсом у протидії моральній травматизації [10].

Соціальна зрілість являє собою комплекс психологічних характеристик особистості, які забезпечують ефективну взаємодію з іншими людьми в межах міжособистісних стосунків [1]. Вона передбачає узгодженість між самопрезентацією та поведінкою індивіда з очікуваннями та нормами, прийнятими в суспільстві, а також відповідальне виконання соціальних ролей, що включає дотримання певних моделей поведінки, характерних для кожної ролі [56].

Деякі науковці трактують соціальну зрілість як результат соціального розвитку індивіда та його успішної адаптації до соціального середовища. У цьому контексті її рівень можна оцінити через показники соціального інтелекту, що відображають здатність людини ефективно функціонувати в соціумі. Основними критеріями соціальної зрілості є активність, здатність до рефлексії, відповідальність, самостійність і вміння конструктивно взаємодіяти з оточенням [43].

Людина з високим рівнем соціальної зрілості характеризується такими рисами, як: вміння чітко й зрозуміло висловлювати свої думки, наміри та потреби; усвідомлення себе як частини суспільства при збереженні індивідуальності; поважне й толерантне ставлення до інших; сприйняття відмінностей між людьми як джерела нових знань, а не загрози; здатність об'єктивно оцінювати інших; відповідальність за власні думки, дії та вчинки; розвинені комунікативні навички, що сприяють ефективній соціальній взаємодії [30].

Таким чином, з огляду на важливість проблематики соціальної зрілості, в останні роки зріс інтерес до дослідження її сутності, детермінант, структурних компонентів та особливостей виховання і розвитку з боку вітчизняних дослідників. Аналіз психологічних джерел дозволяє узагальнити визначення поняття соціальної зрілості як комплексного динамічного поняття, яке проявляється у сформованих соціальних настановах, знаннях і вміннях, що спрямовані на дотримання суспільних норм і вимог; у розвитку таких якостей, як відповідальність, активність, толерантність, солідарність; у свідомому й відповідальному засвоєнні та реалізації основних соціальних ролей, що забезпечують ефективну участь особистості в соціальному житті.

1.2. Особливості формування соціальної зрілості в юнацькому віці

Юнацький вік є одним із найважливіших етапів у становленні особистості, який характеризується активним формуванням світогляду, самосвідомості, життєвих орієнтирів та соціальних ролей. Цей віковий період відмічається інтенсивною взаємодією молоді людини з соціальним середовищем, що створює сприятливі умови для розвитку соціальної зрілості – важливої інтегративної характеристики особистості, яка визначає її здатність до ефективної участі в суспільному житті.

Соціальна зрілість охоплює такі компоненти, як відповідальність, самостійність, здатність до співпраці, дотримання соціальних норм і цінностей, а також усвідомлення власної ролі в суспільстві. Її формування тісно пов'язане з процесами соціалізації, навчання, виховання та особистісного самовизначення. Особливої актуальності ця тема набуває в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, які вимагають від молоді гнучкості, адаптивності та високого рівня соціальної компетентності.

М. Лебедик вважає, що ознакою зрілої особистості є усвідомлення себе як суб'єкта, здатного об'єктивно оцінювати реальність, будувати стосунки та бути готовим до створення й реалізації соціально значущої діяльності [26].

Дослідження особливостей розвитку соціальної зрілості у юнаків дозволяє чіткіше зрозуміти механізми становлення соціально активної, відповідальної та самодостатньої особистості, що є важливою умовою її успішного зближення та взаємодії з суспільством.

Аналізуючи психологічні аспекти формування зрілості у студентської молоді, Н. Кордунова та І. Грицюк підкреслюють, що цей процес є тривалим і пов'язаний із поступовим набуттям особистістю цілісності, що розвивається протягом усього життя. Важливу роль у цьому відіграє саме студентський період, який є сенситивним етапом у становленні зрілості.

Формування зрілої особистості відбувається через самопізнання, усвідомлення власних вчинків, розвиток високого рівня самостійності та відповідальності за власні дії. Дослідниці стверджують, що в умовах навчання у вищій школі створюються сприятливі можливості для розвитку

особистісної зрілості. Студентство – це період, коли молодь проходить етап персоналізації, активно засвоюючи навчальні, професійні та соціальні функції шляхом свідомого опанування знань, умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Водночас ключовою психологічною особливістю цього етапу є тісний взаємозв'язок між формуванням особистісної та професійної самосвідомості [22, с. 79].

Розглядаючи різні моменти становлення соціальної зрілості у молоді, В. Радул зазначає, що формування різних видів зрілості індивіда зумовлене його розвитком, навчанням та соціалізацією. Зрілість людини визначається її готовністю до самореалізації і самоосвіти, до переходу «на новий, більш високий ступінь освіти й розвитку» [37].

Здатність до успішної соціальної та професійної реалізації характерна лише для зрілої людини. Формування соціально-психологічної зрілості в індіосеміосфері зумовлюється низкою чинників, серед яких: уміння самостійно визначати та прогнозувати власну поведінку, здатність до самоактивації у прийнятті рішень, аналіз власних дій, розвиток рефлексивності та емоційної врівноваженості. Ці якості сприяють формуванню критичного мислення, самосвідомості та емоційного інтелекту, що, у свою чергу, забезпечує ефективність у навчальній і професійній діяльності.

Ж. Кислюк підкреслює тісний зв'язок соціальної зрілості з соціальним розвитком суспільства, який авторка розглядає як усвідомлену та активну участь особистості у суспільному житті. Це включає ініціативність у соціально значущих процесах, спрямованих на благо суспільства, навколишнього середовища, а також розуміння своєї ролі як громадянина та прагнення зробити позитивний внесок у вирішення соціальних проблем, покращення добробуту інших людей і збереження природи. Особи з високим рівнем соціального розвитку та зрілості виявляють турботу про ближніх, демонструють емпатію, повагу, солідарність і керуються високими моральними цінностями у своїй поведінці [17].

Соціальна зрілість здобувачів закладів вищої освіти великою мірою зумовлюється їх провідною навчально-професійною діяльністю, тобто тими соціальними функціями, які вони опановують задля ефективної реалізації в майбутній професійній діяльності.

Я. Галета розглядає становлення соціальної зрілості особистості крізь призму суб'єктної детермінації, акцентуючи увагу на здатності людини організовувати власне життя та здійснювати життєвий вибір, зокрема професійний. Такий вибір, на її думку, є проявом соціальної зрілості, оскільки відображає прагнення до самовизначення та самореалізації, що ґрунтується на певних світоглядних засадах, які формують життєву позицію та систему цінностей особистості.

Соціальне дозрівання, за визначенням дослідниці – це процес становлення особистості як повноцінного члена суспільства, активного учасника соціальних відносин. Вона виокремлює кілька ключових критеріїв соціальної зрілості:

- формування категоріального типу свідомості, що є основою для засвоєння світоглядної культури суспільства. Важливо, в якій послідовності ці категорії формуються на різних вікових етапах;
- спрямованість світогляду, яка забезпечує свідоме самовизначення особистості, усвідомлення свого місця та ролі в суспільно-історичному контексті, а також прагнення до максимальної самореалізації в суспільно значущій діяльності. Особистість не лише обирає з наявних можливостей, а й здатна самотійно визначати шляхи їх досягнення з урахуванням потреб суспільства;
- об'єктивація світоглядних орієнтацій у поведінці та діяльності, що проявляється у здатності особистості реалізовувати свої переконання в повсякденному житті. Це забезпечується вольовими якостями, умінням ставити цілі та дотримуватися загальноприйнятих норм;
- перехід до саморегуляції особистісного розвитку, коли людина самотійно визначає свої життєві орієнтири, цілі та поведінкові стратегії,

спираючись на внутрішньо прийняті принципи. Така саморегуляція включає здатність бачити перспективу, планувати майбутнє та організовувати власну життєдіяльність [4].

Результати аналізу теоретичних джерел з проблематики дослідження дозволяють виокремити різні рівні розвитку соціальної зрілості здобувачів ЗВО та їх характеристики (початковий, достатній та високий). Для здобувачів з високими показниками розвитку соціальної зрілості характерною є висока пізнавальна активність та глибокі знання про суспільство, його суть та функції; розуміння змісту та дотримання соціальних ролей. У них відмічається високий рівень розвитку таких рис як соціальна відповідальність та активність, толерантність й емпатійність, самотійність, самоаналіз тощо.

Таким чином, основним завданням системи вищої освіти сьогодні є – підготовка фахівців, які здатні мислити в контексті сучасних реалій, глибоко розуміти суть соціальних, політичних та економічних процесів, їх взаємозв'язки, а також бути готовими до активної участі в професійній діяльності та соціальній взаємодії. Важливо, щоб майбутні спеціалісти були відповідальними у вирішенні професійних завдань, вміли розширювати межі своєї діяльності, що можливе лише за умови сформованої соціальної зрілості.

Отже, у ході дослідження встановлено, що соціальна зрілість є особистісною характеристикою, яка включає соціальну активність, здатність до самовизначення, відповідальність, комунікативну толерантність. Вона сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу здобувача вищої освіти. Формування соціальної зрілості відбувається в контексті певного соціального середовища, через розвиток активної життєвої позиції, гармонійне поєднання виховання та самовиховання, а також завдяки прагненню особистості до якнайшвидшого досягнення соціальної зрілості.

1.3. Психодіагностичні критерії вивчення соціальної зрілості особистості

У сучасних умовах соціальних трансформацій та зростаючих вимог до особистості в суспільстві особливої актуальності набуває проблема вивчення соціальної зрілості. Соціальна зрілість розглядається як інтегративна характеристика особистості, що виявляється у здатності до відповідальної соціальної поведінки, ефективної взаємодії з оточенням, усвідомлення власної ролі в суспільстві та готовності до виконання соціальних функцій. Її формування є важливим чинником успішної соціалізації, професійного становлення та особистісного розвитку.

У зв'язку з цим виникає потреба у науково обґрунтованих методах вивчення рівня соціальної зрілості, що забезпечують об'єктивну оцінку її складових. Психодіагностика як галузь психологічної науки пропонує різноманітні підходи, методики та інструменти, які дозволяють дослідити соціальну зрілість з урахуванням її когнітивних, емоційних та поведінкових аспектів. У цьому контексті важливо проаналізувати існуючі психодіагностичні підходи, визначити їхні можливості, обмеження та доцільність застосування у різних вікових і соціальних групах.

Діагностика соціальної зрілості особистості включає оцінку здатності людини успішно співпрацювати з іншими, ухвалювати відповідальні рішення та брати участь у житті суспільства. Вона охоплює різні аспекти, включаючи самосвідомість, емоційний інтелект, навички комунікації та відповідальність. Для оцінки соціальної зрілості використовують різні методи, зокрема, психологічні тести, опитувальники, спостереження та аналіз поведінки в різних ситуаціях в соціумі тощо.

Основні складові соціальної зрілості, які часто оцінюються:

Самосвідомість – розуміння власних сильних і слабких сторін, цінностей та переконань. Це дозволяє людині адекватно оцінювати себе та власні можливості, а також усвідомлювати вплив своєї поведінки на інших.

Невід'ємним елементом зрілої особистості є її потреба у саморозвитку та самоактуалізації. Ця ідея відіграє значиму роль у концепціях багатьох сучасних дослідників людської природи, зокрема А. Маслоу, К. Роджерса, Е. Фромма та інших. Виражене прагнення до особистісного зростання має прямий зв'язок із професійною успішністю людини: воно сприяє реалізації її професійного потенціалу, досягненню кар'єрних цілей та забезпечує тривалу ефективність у професійній діяльності [25].

Емоційний інтелект – здатність розпізнавати, розуміти та керувати своїми емоціями та емоціями інших людей. Це важливо для ефективної комунікації, побудови здорових стосунків та вирішення конфліктів.

Важливим критерієм розвитку соціальної зрілості є навички спілкування, що проявляються у вмінні слухати, висловлювати свої думки чітко та ввічливо, працювати в команді, вирішувати конфлікти та будувати позитивні взаємини з іншими тощо. У розвитку комунікативних здібностей особистості в контексті соціальної зрілості, значна роль відводиться її здатності до прояву емпатії – здатності співпереживати та розуміти почуття інших людей.

Важливою соціально-психологічною особливістю становлення особистості є її роль як представника і виразника суспільних та колективних інтересів. Водночас, тільки досягнувши певного рівня соціальної зрілості, особистість здатна усвідомлено їх представляти – тобто коли вона самовизначилася та прагне вдосконалити власну діяльність і підвищити відповідальність [37]. Самовизначення – це занурення молоді в основні складові суспільства [48]. Ознакою того, що людина досягла високого рівня зрілості, інтегрувалася у суспільні взаємини як повноцінний саморегульований елемент є наявність у неї соціальної відповідальності – тобто усвідомлення значущості власної поведінки для поступу суспільства тощо. Вміння брати на себе відповідальність за свої дії та їх наслідки, виконувати обіцянки, дотримуватися правил та норм поведінки тощо – є важливим критерієм соціальної зрілості особистості. Окрім відповідальності,

важливим показником є високий рівень автономності індивіда, що визначається як здатність приймати самостійні рішення, нести відповідальність за свій вибір та діяти відповідно до власних цінностей.

У дослідженнях М. Савчина відповідальність розглядається як ключовий чинник формування відповідальної поведінки, що виступає змістовним компонентом особистості. Вона є загальним принципом узгодження мотивів, цілей та засобів у рамках єдиної мотиваційно-змістовної структури життєдіяльності. На думку автора, відповідальна поведінка являє собою різновид соціальної активності людини, спрямованої на виконання завдань, доручень чи обов'язків. Її внутрішнє підґрунтя формується на основі особистісного усвідомлення значущості об'єкта відповідальності та внутрішнього імперативу, а зовнішнє – залежить від конкретних соціально-психологічних та матеріальних умов реалізації такої поведінки [39].

Розглядаючи соціальну зрілість як ознаку всебічного розвитку особистості, Є. Якуба підкреслює її тісний зв'язок із соціальною активністю. На його думку, соціальна зрілість виступає індикатором здатності та готовності особистості реалізовувати суспільні функції, водночас відображаючи рівень її соціальної активності, яка є проявом внутрішньої культури людини [58].

На думку Т. Хмуринської, соціальна активність полягає не лише в розумінні і прийнятті індивідом суспільних норм та інтересів, а, головне в здатності і готовності до їх реалізації та активності і самостійності у здійсненні діяльності [48].

У сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі широко використовується поняття толерантності як чинника зрілої особистості. Як зазначає О. Грива [7], толерантність виступає наскрізним компонентом життєвої компетентності, впливаючи на ключові вміння особистості. Вона охоплює здатність до самостійної діяльності, що передбачає турботу про права й потреби інших, інтерактивне застосування різних комунікативних інструментів (зокрема сучасних технологій), а також ефективно

функціонування в соціально різнорідних групах. Це забезпечує успішну взаємодію, співпрацю та розв'язання конфліктів. У структурі толерантності дослідниця виокремлює когнітивну, аксіологічну, інструментальну й якісну складові.

Формування соціальної зрілості особистості неможливе без становлення системи орієнтацій на культурні та моральні цінності, що існують у суспільстві. Основне завдання моделювання ціннісних орієнтацій полягає у виявленні ключової ознаки взаємозв'язку між особистістю й соціумом, яка слугує основою цієї системи. Найбільше значення для людини мають соціальні настанови, що визначають її життєві цілі та засоби досягнення цих цілей. Ціннісні орієнтації слід розглядати як внутрішній рушій людської активності. Формування таких орієнтацій відбувається в контексті соціального середовища, що визначає становлення особистості. Вони становлять стійке і цілісне соціальне явище, яке вбирає в себе накопичений людством досвід. У педагогічному процесі ціннісні орієнтації свідчать про здатність індивіда усвідомлювати соціальні наслідки власних вчинків. Таке усвідомлення виступає як інтегральна риса, що визначає рівень соціальної зрілості. За такого підходу ціннісні орієнтації є показником зрілості особистості та ключовим елементом її свідомого й самосвідомого ставлення до світу. Засвоєння культурних надбань попередніх поколінь стає важливою умовою формування активної позиції щодо зовнішніх обставин [37].

У сучасній психології розроблено різні методи для діагностики зрілості особистості та окремих її складових, як стандартизовані психодіагностичні тестові методики, так і нетестові методи (спостереження, аналіз поведінки метод інтерв'ю, метод самозвітів тощо).

Проведення спостережень за поведінкою людини в різних соціальних ситуаціях, таких як робота в команді, групові дискусії, конфліктні ситуації, може надати цінну інформацію про її соціальну зрілість.

Корисним для оцінки її соціальної зрілості людини може бути аналіз її поведінки у взаємодії з іншими, включаючи спосіб вирішення конфліктів, прояв емоцій, здатність до співпраці та підтримки тощо.

Про рівень соціальної зрілості індивіда можна зробити висновок у бесіді з нею. Отже, важливим психодіагностичним засобом є проведення інтерв'ю з людиною, спрямоване на вивчення її досвіду, цінностей, переконань та ставлення до різних соціальних ситуацій тощо. Також, прохання до людини надати інформацію про її соціальну поведінку (самозвіт), навички та досвід, може дати додаткову інформацію для оцінки її соціальної зрілості.

Існують різні тести та опитувальники, розроблені для оцінки зрілості особистості (Ю. Гільбух, О. Штепа та ін.) та різних її аспектів, таких як емоційний інтелект, навички спілкування, самосвідомість та відповідальність, активність, автономність тощо. У другому розділі нами запропоновано програму емпіричного дослідження соціальної зрілості студентів, що включає характеристики низки психодіагностичних методів.

Таким чином, діагностика соціальної зрілості особистості – це комплексний процес, який вимагає застосування різних методів та підходів. Результати діагностики можуть ефективно використовуватися для визначення сильних та слабких сторін особистості, а також для розробки індивідуальних програм розвитку соціальної зрілості. Так як соціальна зрілість є багатоаспектним психологічним утворенням її діагностика передбачає оцінку здатності людини успішно взаємодіяти з іншими, приймати відповідальні рішення та брати участь у житті суспільства, охоплює різні аспекти, включаючи самосвідомість, емоційний інтелект, навички спілкування та відповідальність тощо.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження

Для вивчення психологічних особливостей соціальної зрілості у юнацькому віці нами була розроблена програма емпіричного дослідження.

На першому етапі нашого дослідження нами було проаналізовано низку теоретичних джерел з визначеної проблеми, що дозволило визначити діагностичні критерії та показники для діагностики досліджуваного поняття.

На другому етапі дослідження нами було вибрано низку стандартизованих психологічних методів та методик для всебічної діагностики особливостей соціальної студентів та сформовано дослідницьку вибірку.

Третій етап передбачав власне реалізацію завдань емпіричного дослідження (опитування та тестування його учасників), обробку й упорядкування отриманих діагностичних даних, їх аналіз і інтерпретацію за допомогою методів математичної статистики обробки даних, підготовку висновків і оформлення результатів дослідження у цілісну наукову роботу.

Дослідницька вибірка нараховувала 80 респондентів (вік досліджуваних – 17-20 років). До її складу увійшли студенти різних курсів Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Соціальна зрілість – це складний багатоаспектний феномен для психологічної діагностики якого не існує однієї універсальної методики, тому, на основі аналізу теоретичних джерел, нами було виділено низку діагностичних критеріїв (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий та рефлексивний) і, відповідно, обрано методики, які дозволили реалізувати поставлену мету та завдання нашого дослідження.

Емпіричні методи, які ми використали у дослідженні:

1. Методика «Незакінчені речення» [13].
2. Опитувальник САМОАЛ [28].
3. Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. Гільбуха [19].
4. Методика «Діагностика комунікативної та соціальної компетентності КСК» [29].
5. Методика діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда [46].

Для статистичної обробки емпіричних даних ми використали метод кореляційного аналізу r -Пірсона.

Методика «Незакінчені речення» [15] дозволила діагностувати такі показники когнітивного критерію соціальної зрілості як: розуміння особливостей розвитку суспільства, його соціальних та правових норм, цінностей; сутності соціальних ролей, особливості низки соціально важливих якостей індивіда, таких як самостійність, відповідальність, активність, толерантність тощо. Рівень знань та суджень студентів оцінювався за такою шкалою, де: 1 бал – відсутність знань про функціонування та розвиток суспільства, його особливості, або фрагментарна обізнаність; нерозуміння змісту соціальних ролей та соціальних якостей особистості; 2 бали – недостатні знання та розуміння вище зазначеного; 3 бали – високий рівень знань та глибоке розуміння змісту зазначених особливостей і якостей. За підрахунком отриманих результатів визначалися три рівні: низький, середній та високий.

Опитувальник САМОАЛ був використаний нами для діагностики показників самоактуалізації досліджуваних. Опитувальник ґрунтується на концепції самоактуалізації А. Маслоу, який виділяв прагнення до самореалізації, творчості, любові та самовираження як ключові ознаки психологічно здорової особистості. Його послідовниця Е. Шострем у 1963 році розробила опитувальник Personal Orientation Inventory (POI) для оцінки рівня самоактуалізації. Опитувальник САМОАЛ включає 100 тверджень, поданих у двох варіантах А і Б. Згідно ключа підраховується кількість збігів,

що дозволяє визначити загальний рівень самоактуалізації особистості. Крім того, методика дає змогу оцінити показники за 11 шкалами: орієнтування в часі, ціннісна система, уявлення про природу людини, пізнавальні потреби, автономія, креативність, розуміння себе, спонтанність, прийняття себе, комунікативність та гнучкість у спілкуванні.

«Тест-опитувальник особистісної зрілості» Ю. Гільбуха використовується для діагностики таких основних факторів особистісної зрілості, як: мотивація досягнень, що дозволяє визначити ступінь мотивованості індивіда на досягнення важливих життєвих цілей, високих результатів діяльності, забезпечити повноцінну власну самореалізацію тощо; особливості «Я»-концепції, ставлення до свого «Я». Ця шкала дозволяє діагностувати рівень впевненості у власних силах, задоволеності своїми здібностями, знаннями, уміннями та навичками; рівень громадянського обов'язку свідчить про здатність до суспільно-політичної активності та відповідальності, патріотизму, потребу у спілкуванні та колективізмі; життєві установки. Ця шкала дозволяє діагностувати розсудливість, емоційну стійкість, здатність мислити раціонально тощо; здатність до психологічної близькості з оточуючими діагностує потребу у духовній близькості, емпатії, доброзичливого ставлення до інших, вміння активно слухати та співчувати.

Методика містить 33 питання, кожне з яких має сім варіантів відповідей. Досліджуваному необхідно вибрати одну, що характеризує його поведінку у зазначеній ситуації. Відповіді оцінюються за допомогою ключа за такими рівнями: дуже високий рівень; високий; задовільний; незадовільний. Сума балів за шкалами вказує на показник загального рівня особистісної зрілості.

Методика «Діагностика комунікативної та соціальної компетентності» КСК призначена для широкого уявлення про особистість, виявлення рівня сформованості її соціально-комунікативної компетентності. За визначенням авторів, це поняття охоплює два взаємопов'язані компоненти – соціальну та комунікативну компетентності.

Соціальна компетентність передбачає вміння індивіда узгоджувати власні потяги і бажання з інтересами інших людей і груп, ефективно комунікувати в колективах для досягнення спільної мети, а також використовувати ресурси інших осіб і груп для досягнення цілей і завдань.

Комунікативна компетентність визначає готовність до отримання необхідної інформації, вміння аргументовано висловлювати та захищати власну позицію в діалозі чи публічному виступі, з повагою ставлячись до різних точок зору та цінностей оточуючих; також дозволяє ефективно використовувати комунікацію як інструмент для досягнення цілей.

Об'єктом діагностики в цій методиці є особистісні характеристики, що мають практичне значення. Зокрема, вона дозволяє глибше зрозуміти особистість та зробити ймовірнісний прогноз щодо її професійної успішності.

Методика містить 100 тверджень, до кожного з них є три альтернативні відповіді. Інтерпретація отриманих даних здійснюється згідно ключа за низкою факторів А, В, С, Д, К, М, Н, що свідчать про комунікативну компетентність респондентів та Л – шкала правдивості відповідей і П – фактор, високі показники якого свідчать схильність до асоціальної поведінки (неприйняття суспільних норм та цінностей) досліджуваних.

Методика діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда дозволяє діагностувати рівень розвитку соціального інтелекту досліджуваних та таких його структурних компонентів як: здатність передбачати наслідки поведінки в реальних ситуаціях спілкування; здатність розуміти емоції та почуття оточуючих на основі невербальних проявів поведінки; здатність розуміти особливості стосунків з іншими людьми на основі вербальної взаємодії; здатність розуміти особливості динаміки міжособистісних ситуацій. Дана методика дозволяє визначати показники низького, нижче середнього, середнього та вище середнього рівня соціального інтелекту та його окремих складових.

Отже, вважаємо, що розроблена нами програма емпіричного дослідження та підібрані психологічні методи і методики дозволять повністю розкрити поставлені мету та завдання роботи і ефективно діагностувати психологічні особливості соціальної зрілості у юнацькому віці.

2.2. Аналіз результатів дослідження

За допомогою методики «Незакінчені речення» ми мали можливість встановлювати такі когнітивні показники соціальної зрілості як: розуміння особливостей розвитку суспільства, його соціальних та правових норм, цінностей; сутності соціальних ролей, особливості низки соціально важливих якостей індивіда, таких як самостійність, відповідальність, активність, толерантність тощо. Результати діагностики представлені у таблиці 2.1.

Як видно з таблиці 2.1. за результатами діагностики за методикою «Незакінчені речення» у більшій половині досліджуваних переважають показники середнього рівня прояву, у понад третини респондентів виявлено показники високого рівня. І лише незначний відсоток досліджуваних характеризується низькими показниками за всіма шкалами даної методики.

Для досліджуваних з показниками високого рівня за шкалами даної методики характерні глибокі знання про суспільство та його особливості, розуміння змісту соціальних ролей громадянина, професіонала, сім'янина, соціальних норм та явищ. У них діагностовано високий рівень таких соціальних характеристик як активність, відповідальність, самостійність, толерантність у комунікації з оточуючими тощо.

Для респондентів з середніми показниками за методикою характерні фрагментарні, несистематизовані знання про суспільні ролі, норми та явища, особливості розвитку суспільства. У ставленні до соціальних норм вони керуються більшою мірою прагматичними цілями та дотримуються їх

переважно під впливом зовнішнього тиску. Також, ці студенти ситуативно проявляють соціальну активність, відповідальність, самостійність тощо.

Таблиця 2.1

**Результати соціальної зрілості досліджуваних за методикою
«Незакінчені речення», %**

Показники	Рівні		
	низький	середній	високий
Знання про суспільство	7,3	53,2	39,5
Розуміння змісту соціальних ролей	2,0	57,5	38,5
Розуміння змісту соціальних якостей	4,5	54,4	40,1

У досліджуваних з низькими показниками за даною методикою виявляються абсолютно низькі поверхневі знання про суспільство, особливості його розвитку, зміст соціальних норм та ролей й важливість їх дотримання. Такі студенти не прагнуть до набуття самостійності, відповідальності, до прояву соціальної активності, навпаки, вони досить часто проявляють пасивність, безвідповідальність; вони нетерпимі до оточуючих, нездатні до прояву комунікативної толерантності тощо.

Для діагностики особливостей самоактуалізації індивіда (її загального показника та результатів за окремими шкалами) ми застосували методику САМОАЛ (Е. Шострем). Результати діагностики за методикою подано на рисунках 2.1. та 2.2.

Як демонструє рисунок 2.1., показники загального рівня самоактуалізації досліджуваних розподілилися майже порівну, з незначним переважанням низьких показників (52,8 %). Такий результат може вказувати на прояви незадоволення, пригніченості, нездатності до повної самореалізації.

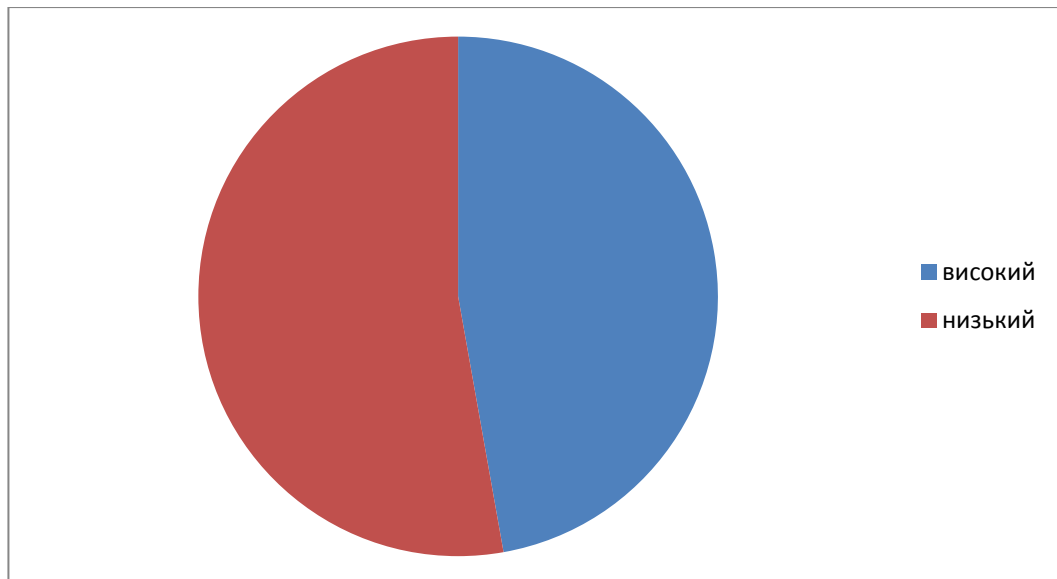

Рис. 2.1. Показники загального рівня самоактуалізації досліджуваних, %

Досліджувані незадоволені результатами своєї діяльності, не мають можливості повністю реалізувати свої здібності і уміння, не здатні повністю контролювати своє життя, впливати на ситуації, що виникають тощо. Разом з тим 47,2 % респондентів показали високий рівень самоактуалізації. Такі результати можуть свідчити про те, що ці студенти активні, самостійні, здатні брати на себе відповідальність у різних життєвих ситуаціях, здатні приймати самостійні рішення та їх реалізовувати, прагнуть до успіху у своїй діяльності, прагнуть до повної самореалізації своїх здібностей, умінь та навичок.

Рисунок 2.2. також свідчить про дещо однаковий розподіл показників. Так, показники цінностей, здатності до орієнтації у часі та потреби у пізнанні розподілилися майже порівну. Діагностовані з високими результатами за цими шкалами здатні радіти життю не дивлячись на труднощі, знаходити побільше приємних моментів, не відкладати життя на потім і цінувати його кожную хвилину. Разом з тим такі досліджувані налаштовані на здобування знань, пізнавальну діяльність та самореалізацію. Низькі показники за цими шкалами свідчать про високу тривожність, зациклення на минулих подіях,

переживання та безпорадність щодо майбутнього. Для них характерна низька пізнавальна діяльність.

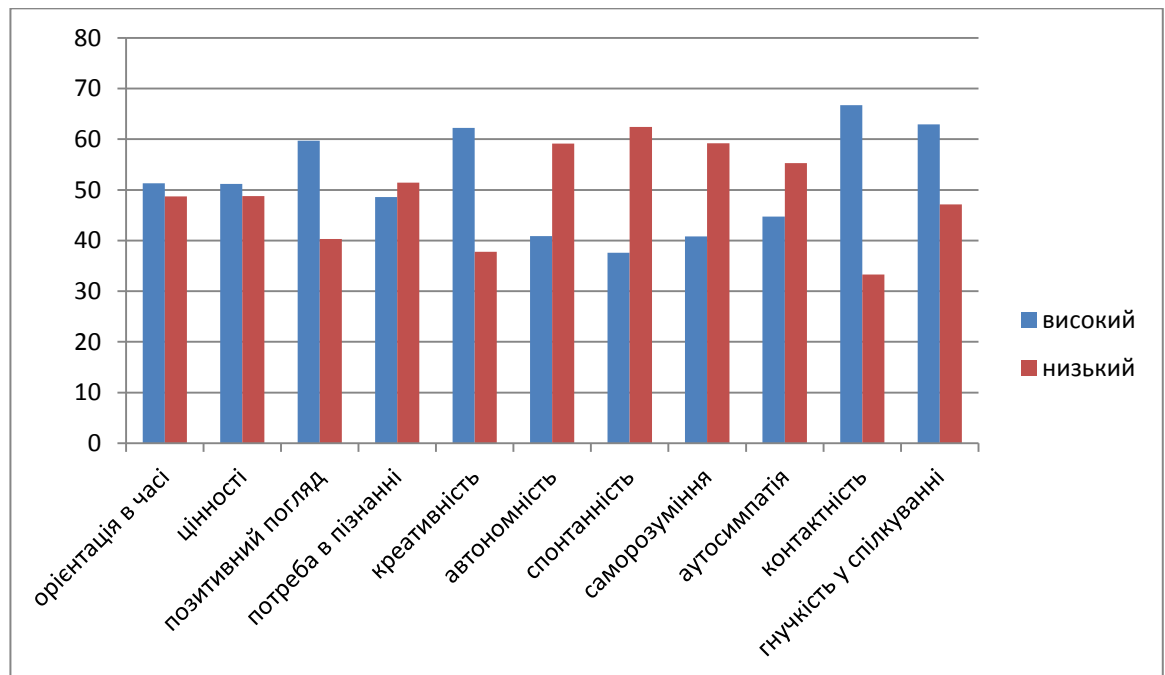

Рис. 2.2. Показники рівня самоактуалізації особистості студентів-психологів за шкалами, %

За шкалами позитивного світобачення, креативності, контактності та гнучкості у спілкуванні значно переважають високі показники. Такі результати свідчать, що респонденти здатні до побудови щирих, довірливих і гармонійних відносин у яких вони схильні проявляти емпатію та доброзичливість. Вони товариські, відкриті, готові до встановлення контактів з оточуючими, здатні відкрито та щиро спілкуватися з оточуючими. Окрім того, такі студенти налаштовані на творчість та креативність у житті.

Також, за шкалами автономності, саморозуміння, спонтанності та аутосимпатії виявлено значне переважання низького рівня цих якостей. Такі результати свідчать, що більшість досліджуваних мають незначні проблеми з саморегуляцією та самодетермінацією, що проявляється в у виборі стратегій поведінки, відповідальності за свої вчинки та дії, незалежності у думок тощо.

Наступною ми використали методику діагностики особистісної зрілості Ю.Гільбуха, згідно якої ми отримали показник загального рівня особистісної зрілості та окремих критеріїв її структури, а саме: мотивації досягнень, особливостей «Я-концепції», рівня почуття громадянського обов'язку, життєвих установок і готовності до ефективної комунікації, що виявляється у психологічній близькості з оточуючими. Результати, отримані за методикою, представлені у таблиці 2.2.

Результати діагностики за методикою свідчать про переважання високих і задовільних (середніх) показників. Частка дуже високих результатів є незначною, так само як і кількість респондентів із незадовільними показниками за кожною шкалою.

Результати мотивації досягнень досліджуваних свідчать, що більшість з них мають високий (44,4 %) та задовільний (38,3 %) рівні мотивації, що говорить про їхню орієнтацію на досягнення значущих цілей, прагнення до самореалізації, ініціативність, лідерство. Дуже високий рівень мотивації виявлено у 9,8 % студентів, що вказує на їх потужний рівень цілеспрямованості і прагнення до максимальної реалізації власного потенціалу. Водночас 7,5 % респондентів продемонстрували низький рівень мотивації. Такий показник може свідчити про недостатню цілеспрямованість і слабо виражені лідерські якості.

Шкала «Я-концепція» засвідчила, що 9,3 % студентів мають дуже високий рівень позитивного ставлення до себе, а 37,8 % мають високий рівень. Це свідчить про упевненість у власних силах, задоволення своїми здібностями та адекватну самооцінку. У 40,7 % респондентів виявлено задовільний рівень, що характеризується помірною впевненістю, скромністю та повагою до інших. Низький рівень за цією шкалою (12,2 %) може свідчити про занижену самооцінку, незадоволення собою та наявність комплексу неповноцінності.

Таблиця 2.2

Показники рівня особистісної зрілості, %

Назва шкали	Рівні прояву показника			
	дуже високий	високий	задовільний	незадовільний
Мотивація досягнень	9,8	44,4	38,3	7,5
Я-концепція	9,3	37,8	40,7	12,2
Почуття громадянського обов'язку	15,5	44,7	32,3	7,5
Життєва установка	12,8	45,9	33,1	8,2
Здатність до психологічної близькості з іншими людьми	15,8	45,7	31,1	7,4
Загальний показник особистісної зрілості	13,8	43,5	34,2	8,5

Шкала «Почуття громадянського обов'язку», яка охоплює патріотизм, колективізм, комунікативність та участь у суспільному житті, показала: дуже високі та високі показники мають 15,5 % і 44,7 % студентів відповідно. Це свідчить про сформовану громадянську позицію. Задовільний рівень виявлено у 32,3 % респондентів, а низький – у 7,5 %, що може вказувати на байдужість до суспільно-політичних процесів та низький рівень професійної відповідальності.

Шкала «Життєва установка» продемонструвала, що 12,8 % студентів мають дуже високий рівень, а 45,9 % – високий. Це свідчить про емоційну врівноваженість, розсудливість і здатність до раціонального мислення. Задовільний рівень виявлено у 33,1 % респондентів. Натомість 8,2 % мають

низькі показники, що може свідчити про емоційну нестабільність, імпульсивність і труднощі у прийнятті зважених рішень.

Шкала «Здатність до психологічної близькості», яка є важливою для майбутніх психологів, показала, що 15,8 % і 45,7 % студентів мають відповідно дуже високий і високий рівень розвитку таких якостей, як емпатія, доброзичливість, здатність до співпереживання. У 31,1 % респондентів виявлено задовільний рівень, а у 7,4 % – низький, що може свідчити про труднощі у встановленні емоційного контакту з іншими людьми.

Результати діагностики загального показника особистісної зрілості у студентів розподілилися наступним чином: показники дуже високого та високого рівня особистісної зрілості діагностовано у 13,8 % та 43,5 % респондентів відповідно. У трохи більш як третини досліджуваних (34,2 %) діагностовано задовільний рівень. Одночасно, 8,5 % студентів мають низький рівень особистісної зрілості. Такий результат засвідчує необхідність застосування психокорекційних заходів щодо підвищення її рівня.

Методика «Діагностика комунікативної соціальної компетентності КСК» дозволила визначити рівні вираженості базових факторів комунікативної та соціальної компетентності студентів. Відсотковий розподіл показників за окремими факторами представлено на рисунку 2.3, ілюструє кількісну вираженість кожного з компонентів досліджуваної компетентності.

Як бачимо на рисунку отримані діагностичні показники комунікативної та соціальної компетентності розподілені нерівномірно, але спостерігається тенденція переважання середніх значень за усіма факторами.

За фактором А «Товариськість» маємо нерівномірний розподіл показників: високий рівень виявлено у 40,3 % досліджуваних, середній – у 48,3 %, а низький – у 11,4 % респондентів. Це свідчить про загалом позитивну динаміку розвитку комунікативних навичок у студентів.

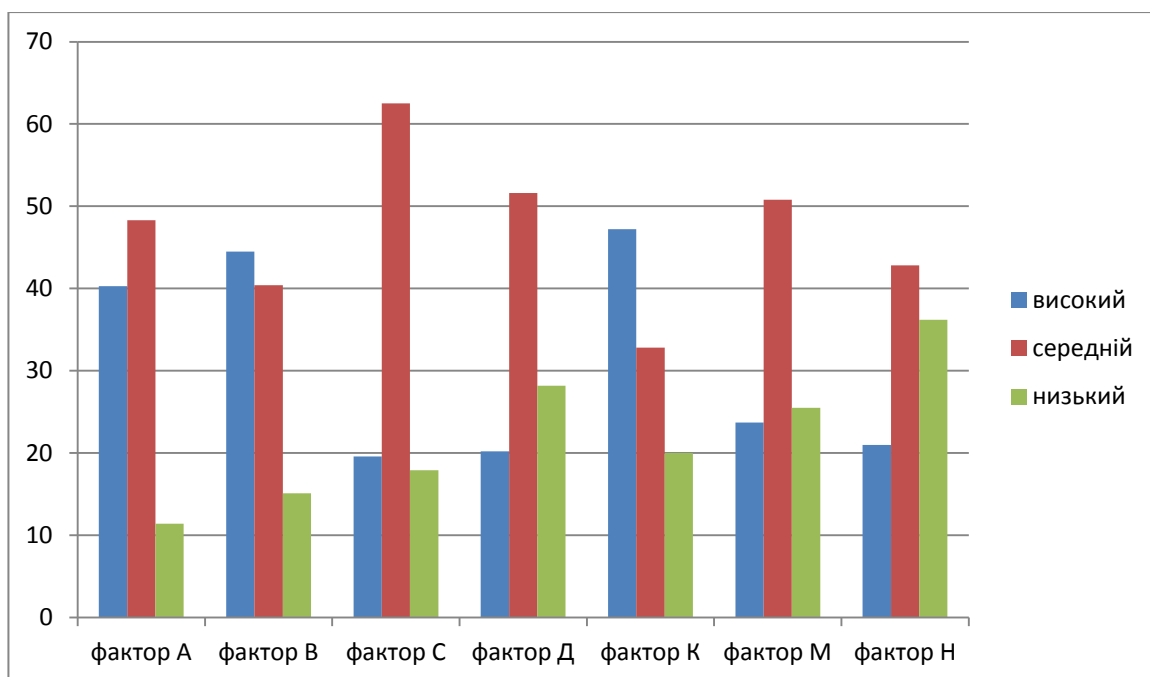

Рис. 2.3. Показники рівня вираженості комунікативної та соціальної компетентності студентів, %

Більшість з них мають потребу у спілкуванні, будують свої взаємини на засадах відкритості, довірливості та щирості, здатні до емпатії та доброзичливості у відносинах з іншими. Невеликий відсоток досліджуваних не готові до налагодження товариських відносин, закриті та неконтактні.

Фактор В «Логічне мислення» також характеризується переважанням високого рівня (44,5 %) та середнього (40,4 %) рівнів. Низький рівень логічного мислення виявлено у 15,1 % студентів. Такий розподіл може свідчити про недостатній розвиток аналітичного мислення у цієї частини студентів. Вони характеризуються низькою здатністю до критичного мислення, до низької здатності аналізувати ситуації, які відбуваються у суспільстві.

Фактор С «Емоційна стійкість» демонструє наступний розподіл показників: низький рівень виявлено у 17,9 % респондентів, середній – у переважної більшості досліджуваних – 62,5 %, а високий – у 19,6 %. Це свідчить, що більшість досліджуваних є переважно стійкими в умовах сьогодення, демонструють емоційну стабільність. Разом з тим, для значної

частини студентів характерна емоційна вразливість, пов'язана з труднощами у подоланні стресових ситуацій.

За фактором Д «Життєрадісність» виявлено її високий рівень у 20,2 % студентів, середній – у 51,6 %, а низький – у 28,2 %. Це вказує на переважання позитивного емоційного світобачення та оптимістичне ставлення до життя у більшості опитаних. Разом з тим, майже третина студентів має низький показник життєрадісності. Вважаємо, що ці молоді люди дуже чутливі та вразливі до подій, що відбуваються в нашій країні, емоційно нестійкі та песимістично налаштовані.

Фактор К «Чуттєвість» має таку динаміку: високий рівень прояву зафіксовано у 47,2 % студентів, середній – у 32,8 %, а низький – у 20 %. Такий розподіл свідчить про достатню емоційну відкритість та здатність до емпатії у більшості респондентів.

Фактор М «Незалежність» також демонструє домінування середнього рівня (50,8 %). Високий рівень виявлено у 23,7 %, а низький – у 25,5 % респондентів. Такий великий відсоток респондентів з низьким рівнем прояву незалежності може свідчити про їх схильність до залежності від зовнішніх оцінок та труднощі у прийнятті самостійних рішень.

Фактор Н «Самоконтроль» демонструє менш позитивну картину у розподілі показників – так як, характеризується значним переважанням середнього (42,8 %) та низького (36,2 %) рівня прояву у респондентів, що свідчить про недостатню здатність більшості досліджуваних до регуляції власної поведінки та емоційних проявів у міжособистісній взаємодії. Високий рівень виявлено у 21,0 % студентів.

Узагальнюючи результати, можна зробити висновок, що значний відсоток студентів демонструють певні труднощі у формуванні важливих якостей, зокрема самоконтролю, емоційної стійкості та незалежності. Водночас, у великої їх кількості спостерігається високий та середній рівень життєрадісності, чуттєвості та товариськості, що є позитивною основою для подальшого розвитку соціальної та комунікативної компетентності. Частина

студентів виявляє схильність до імпульсивності, неорганізованості та залежності від зовнішніх впливів, що потребує корекційної роботи в межах освітнього процесу.

Рівень соціального інтелекту досліджуваних ми визначали за допомогою методики Дж. Гілфорда. Результати діагностики представлені на рисунку 2.4.

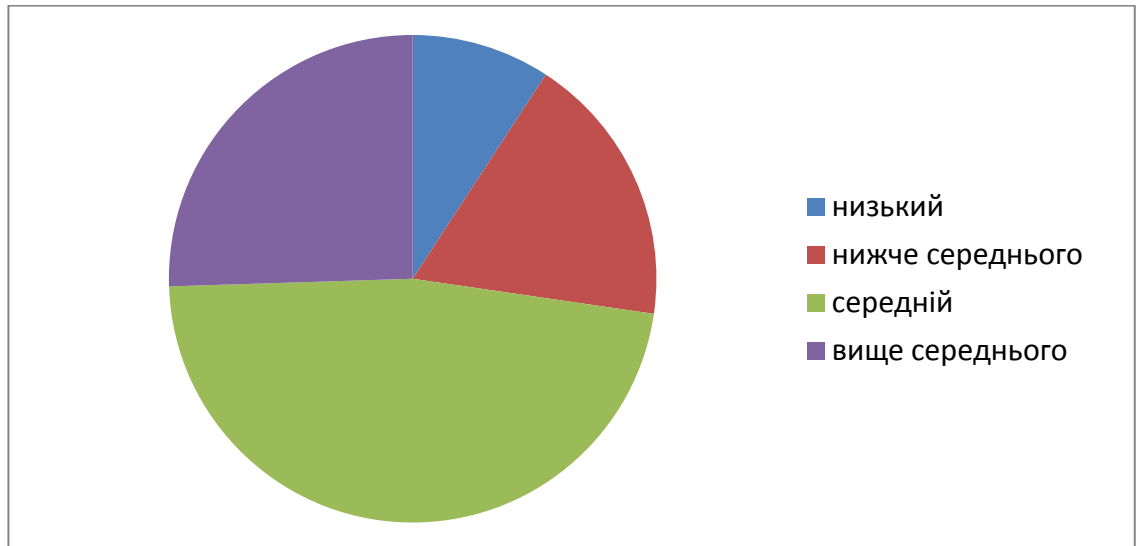

Рис. 2.4. Показники рівня соціального інтелекту досліджуваних, %

Як видно з діаграми, у досліджуваних значно переважають показники середнього рівня (47,2 %) соціального інтелекту. Також, у 25,5 % респондентів виявлено високий рівень цієї характеристики. 18,1 % досліджуваних демонструють рівень нижчий від середнього та 9,2 % – низький рівень.

Проаналізувавши отримані результати, можна зробити висновок про те, що у здатності передбачати наслідки поведінки студентів в реальних ситуаціях взаємодії, розумінні емоцій та почуттів інших людей на основі невербальних проявів, розумінні особливостей стосунків з іншими людьми на основі вербальної взаємодії, особливостей динаміки міжособистісних ситуацій тощо, у більшості досліджуваних переважають середні показники цих характеристик.

Наступний етап дослідження передбачав виявлення взаємозв'язку

між досліджуваними показниками. Для цього ми використали метод кореляційного аналізу r-Пірсона. Результати кореляційного аналізу представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати кореляційного аналізу r-Пірсона

Показники	Мотивація досягнень	Я-концепція	Самоактуалізація	Почуття громадянського обов'язку	Життєві установки	Соціальний інтелект	Здатність до психологічної близькості
Мотивація досягнень	1	.588**	.612**	.308	.211	.389	.241
Я-концепція	.588**	1	.571**	.363	.227	.399	.254
Самоактуалізація	.612**	.571**	1	.608**	.196	.302	.533*
Почуття громадянського обов'язку	.308	.363	.608**	1	.203	.198	.109
Життєві установки	.211	.227	.196	.203	1	.263	.499*
Соціальний інтелект	.389	.399	.302	.198	.263	1	.505*
Здатність до психологічної близькості	.241	.254	.533*	.109	.499*	.505*	1

Примітка: умовні позначення: ** – рівень достовірності $p \leq 0,01$;

* – рівень достовірності $p \leq 0,05$; нулі та коми опущені.

Використаний метод кореляційного аналізу дозволив виявити низку взаємозв'язків між показниками діагностики. А саме, статистично високо значимі кореляційні зв'язки виявлено між показниками високого рівня мотивації досягнення та показниками Я-концепції особистості ($r = 0,588$, при $p \leq 0,01$) та самоактуалізації ($r = 0,612$, при $p \leq 0,01$). Люди з високим рівнем мотивації досягнення, як правило, демонструють впевненість у власних силах і діях, виявляють активність, орієнтованість на успіх та здатність до реалізації особистісного потенціалу. Вони схильні до контролю над

життєвими подіями, прийняття рішень і відповідальності за їх наслідки. Такі індивіди усвідомлюють причинно-наслідковий зв'язок між власною поведінкою та важливими подіями у їх житті, можуть його контролювати та усвідомлюють, що результати їхніх дій зумовлені внутрішніми чинниками, зокрема особистісними установками та поведінковими реакціями в конкретних ситуаціях. Окрім того, високі показники самоактуалізації статистично значимо корелюють із показниками почуття громадянського обов'язку ($r = 0,608$, при $p \leq 0,01$) та здатність до психологічної близькості з іншими ($r = 0,533$, при $p \leq 0,05$). Самоактуалізована особистість здатна до розкриття свого потенціалу, реалізації внутрішніх можливостей, автономії та автентичності. Вона характеризується високим рівнем внутрішньої інтеграції, моральної зрілості та відповідальності. Тому, такі особи зазвичай мають розвинене почуття відповідальності не тільки за себе, а й за суспільство, усвідомлюють свою роль у соціумі, виявляють патріотизм, ініціативність, готовність до участі в суспільно значущих процесах. Здатність до глибоких міжособистісних стосунків, емпатії, довіри та співпереживання – характерна риса самоактуалізованих людей. Вони не бояться емоційної відкритості, вміють слухати, підтримувати інших, будувати міцні стосунки.

Також, статистично значимий зв'язок виявлено між показниками здатності до психологічної близькості з іншими людьми та показниками життєвих установок ($r = 0,499$, при $p \leq 0,05$), показниками самоактуалізації ($r = 0,533$, при $p \leq 0,05$) та соціального інтелекту ($r = 0,505$, при $p \leq 0,05$). Людина з високим рівнем самоактуалізації має сформовану систему життєвих установок, яка базується на реалістичному сприйнятті світу, внутрішній автономії, позитивному ставленні до життя тощо. Такі установки сприяють ефективному подоланню труднощів, прийняттю зважених рішень і гармонійному розвитку особистості. Соціальний інтелект проявляється як здатність розуміти інших людей, ефективно взаємодіяти з ними. Самоактуалізовані особистості здатні до конструктивної комунікації, демонструють етичну відповідальність у міжособистісних стосунках. Ці

якості дозволяють їм не лише реалізовувати себе, а й сприяти розвитку інших, що є ознакою зрілої особистості.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

3.1. Характеристика сучасних методологічних підходів до розвитку соціальної зрілості особистості

У сучасних умовах соціальних трансформацій та зростання вимог до особистості як активного суб'єкта суспільного життя особливо важливою є проблема розвитку соціальної зрілості, яка трактується як цілісна характеристика особистості, що виявляється у вмінні до відповідальної поведінки, усвідомленого вибору, ефективної взаємодії з соціальним середовищем, а також у сформованості громадянської позиції, моральних переконань і соціальної компетентності.

Розвиток соціальної зрілості є складним і багатовимірним процесом, що потребує науково обґрунтованих підходів до його вивчення та формування. У зв'язку з цим важливим є аналіз сучасних методологічних підходів, які дозволяють цілісно осмислити механізми становлення соціально зрілої особистості, враховуючи її індивідуально-психологічні особливості, соціокультурний контекст та освітньо-виховні впливи.

У розвитку особистості молодшої людини, ефективності її майбутньої професійної діяльності в сучасних умовах, значна увага приділяється активності суб'єкта, особливо це стосується питань формування соціальної зрілості. Тому, вважаємо, що в даному випадку, ефективнішим перед іншими технологіями буде метод соціально-психологічного тренінгу.

Як форма впливу соціально-психологічний тренінг має низку переваг, оскільки: дозволяє моделювати реальні ситуації; в процесі групової динаміки відбувається активізація внутрішнього психічного світу індивіда через зовнішнє вираження; має практичну спрямованість на отримання необхідних

умінь, закріплення конструктивних когнітивних та емоційних навичок, що допомагають розвитку особистості та її успішній соціалізації [62].

Соціально-психологічний тренінг визначається як активний метод роботи в групі, який базується на розвитку та удосконаленні знань, навичок та установок щодо ефективної міжособистісної комунікації [11].

Н. Ортікова визначає тренінг як груповий психолого-педагогічний інструмент роботи, що базується на низці впорядкованих та задачно-структурованих активних групових методів, технік і вправ, які логічно та тематично об'єднані певною метою та спрямовані на забезпечення конкретних результатів [31].

А. Кернас вбачає суть тренінгової роботи у здійсненні опосередкованого впливу на його учасників прийомами, які дозволяють «активно опановувати свою поведінку, перебудовувати непродуктивні структури діяльності і тим самим піднімати регуляцію поведінки на вищий рівень» [16].

Переваги соціально-психологічного тренінгу у тому, що він сприяє підвищенню комунікативної компетентності індивіда, розвитку навичок та якостей його ефективної взаємодії з соціальним оточенням [27].

Тренінгові заняття передбачають обов'язкове використання активних методів навчання та сучасних інтерактивних технологій, саме тому, вважаємо, що соціально-психологічний тренінг буде максимально ефективною та дієвою формою роботи в формуванні соціальної зрілості у юнацькому віці.

Існує низка методичних підходів до вибору соціально-психологічного тренінгу, які здебільшого визначаються темою, метою, складом учасників групи та іншими специфічними чинниками.

Гуманістичний підхід акцентує увагу на унікальності та самоцінності кожної особистості. У тренінгу важливим є формування розуміння значущості власного існування, прийняття відповідальності за свої дії та

пошук автентичності – гармонії між способом життя та внутрішнім світом людини.

Психодинамічний підхід передбачає, що учасники тренінгу досягають інсайту, програючи власні життєві сценарії, що веде до катарсису – емоційного очищення, яке дозволяє переосмислити ситуацію, тобто, відбувається інтеграція свідомого та несвідомого. До цього підходу належать транзактний аналіз, психодрама, тілесно-орієнтована психотерапія. Основна ідея – виявлення несвідомих психічних процесів як ключових чинників особистісного розвитку. Психологічний вплив спрямований на усвідомлення внутрішніх конфліктів між свідомим і несвідомим, а також на «зняття оболонки», створеної свідомістю [40].

Гештальт-підхід має на меті допомогти учасникам бути собою, формувати та захищати власну позицію, розвивати самосвідомість і навички самопідтримки. Незавершений гештальт виникає через незадоволені потреби, що можуть спричинити психологічні труднощі, зокрема агресію, яка руйнує внутрішній світ особистості. Завдання тренера – допомогти учасникам виразити пригнічені емоції для завершення гештальту [59].

Поведінковий підхід базується на принципах біхевіоризму. У процесі тренінгу аналізуються неефективні моделі поведінки та відпрацьовуються нові, адаптивні форми у безпечному соціальному середовищі. Основна мета – перенавчання неадаптивної поведінки, тобто її заміна на ефективну, демонстрація успішних моделей [18].

Тілесно-орієнтований підхід ґрунтується на ідеї, що енергетичні блоки в тілі перешкоджають розвитку, створюючи так званий «м'язовий панцир» (напругу та передумови для невротичних проявів). Зняття фізичної та психічної напруги, створення відчуття свободи та розкнутості сприяє самопізнанню. Використовуються техніки глибокого дихання, мануального впливу на м'язові затискачі, вербального аналізу та глибокого опрацювання причин їх виникнення.

Таким чином, метою впровадження тренінгових технологій є засвоєння теоретичних і методичних основ соціально-психологічного тренінгу як одного з методів активного навчання та психологічного впливу, що реалізується через інтенсивну групову взаємодію. Це сприяє розвитку комунікативної компетентності та ознайомленню з теоретичними засадами групової психологічної роботи [45].

Отже, метою даного дослідження є характеристика сучасних методологічних підходів до розвитку соціальної зрілості індивіда, а також актуалізації його потенціалу у формуванні соціально відповідальної, активної та самореалізованої особистості. Для реалізації окресленої мети необхідно створити відповідні соціально-педагогічні умови та провести аналіз рівня сформованості соціальної зрілості. У розвитку особистості молодшої людини, ефективності її майбутньої професійної діяльності, значна увага приділяється активності суб'єкта, особливо це стосується питань формування соціальної зрілості. Тому, вважаємо, що в даному випадку, ефективнішим перед іншими технологіями буде метод соціально-психологічного тренінгу.

3.2. Тренінгова програма розвитку соціальної зрілості студентів

Процес розвитку соціальної зрілості у юнацькому віці є складним, багатокомпонентним та мінливим, тому він потребує комплексного підходу. Враховуючи ці особливості нами було організовано та проведено корекційну роботу, що передбачала формування соціальної зрілості студентів шляхом застосування соціально-психологічного тренінгу.

Аналіз теоретичних джерел дозволяє виділити такі основні види соціально-психологічного тренінгу: тренінги командування, які спрямовані на: зміцнення згуртованості колективу, вирішення внутрішніх

конфліктів, зниження рівня емоційної напруги, полегшення адаптації до нових умов діяльності; освоєння учасниками групових ролей тощо; груповий коучинг, що має на меті: усвідомлення власних ресурсів і здібностей для ефективної діяльності в конкретній сфері, виявлення та корекцію неадаптивних соціальних і особистісних установок, що заважають досягненню успіху, розвиток впевненості та інших особистісних якостей, які сприяють професійному зростанню та самореалізації тощо.

Побудова тренінгової програми передбачає чітку структуру, обмеження часовими рамками та орієнтацію на досягнення конкретних результатів тощо.

Тренінг особистісного зростання спрямовується на стимулювання особистісного розвитку індивіда [60], через забезпечення його гнучкої тематичної структури, яка дозволяє учасникам групи краще адаптуватися до її динаміки та актуальних запитів.

Тренінг-марафон передбачає глибоке занурення його учасників протягом тривалого часу у спеціально створену атмосферу, де змінюються тренери, а тренінгові група залишаються сталою у тренінговому просторі, лише з короткою перервою на сон [60].

Ефективність проведення соціально-психологічного тренінгу залежить від багатьох чинників, насамперед від правильного підбору методів і форм його організації. Дослідники рекомендують: ретельно планувати програму тренінгу та тестувати її пілотний варіант; пропонувати вправи для учасників тренінгу тільки якщо вони детально вивчені тренером і попередньо ним протестовані. Важливим елементом для успішної зміни установок є високий рівень довіри до тренера; тренінгові програма має реалізовуватися в комфортних умовах (попередньо підібраному та обладнаному приміщенні); програма тренінгу має бути оновленою та максимально відповідати запитам і потребам його учасників [2].

Нами було розроблено програму соціально-психологічного тренінгу розвитку соціальної зрілості студентів.

Метою соціально-психологічного тренінгу є формування знань у студентів про сутність та особливості розвитку суспільства, усвідомлення студентами змісту та цінностей соціальних ролей та соціальних установок, розуміння та розвиток власного особистісного потенціалу та важливих особистісних якостей для ефективної комунікації у соціумі.

У процесі тренінгової роботи ми використовували різні форми соціально-психологічного впливу, покликані виконувати низку завдань: формування в учасників знань про суспільство, його цінності та установки; усвідомлення своєї ролі в соціумі, формування стійкого прагнення до ефективної самоактуалізації, самореалізації, розвитку знань та вмінь для особистісної гармонізації та забезпечення життєвого успіху; формування ефективної моделі міжособистісної взаємодії у соціумі.

У своїй тренінговій програмі ми робили акцент на тому, що кожен учасник групової взаємодії має чітко усвідомлювати особливості психологічного впливу. Тому, основним завданням тренера є чітке дотримання низки методичних вказівок:

- чітке формулювання мети та завдань тренінгу і ознайомлення учасників (учасники повинні знати, які знання, уміння та навички піддаватимуться впливу та які нові отримають по завершенню тренінгу);
- на початку роботи варто ознайомитися з очікуваннями учасників групи та провести опитування, щодо виправдання цих очікувань про завершенню тренінгу;
- реалізація мети та завдань тренінгу має мати чітко окреслені часові рамки;
- структура тренінгової програми має містити такі компоненти, як дії (що мають вміти учасники), умови (яким чином відбувається реалізація завдань тренінгу), стандарти (чіткі правила, норми, критерії оцінки), результат (конкретний бажаний результат, який можливо відчуту чи побачити).

Соціально-психологічний тренінг передбачає використання низки інтерактивних психологічних вправ та технік, зокрема: міні-лекції, групова дискусія, метод роботи в малих групах, само презентація, метод аналізу ситуацій, метод рольової гри та інші. Як додаткові методи ми використовували: метод «мозкового штурму», психогімнастичні вправи, методи арт-терапії, тілесно-орієнтовані методи, виконання творчих завдань тощо.

Запропонована нами програма соціально-психологічного тренінгу базувалася на активній взаємодії тренера та учасників групи, взаємодопомозі, мотивуванні до участі у роботі, довірливій взаємодії, індивідуальному підході до кожного, фасилітації тренінгової роботи тощо.

Програма передбачала реалізацію протягом трьох основних етапів:

- вступного (цей етап передбачав підготовку учасників групи до колекційної роботи, ознайомлення їх з особливостями програми тренінгу, метою, завданнями тощо, здійснення попередньої діагностики щодо особливостей рівня соціальної зрілості тощо);
- основного (власне корекційно-розвивальна робота, спрямована на активізацію, усвідомлення та розвиток нових знань, умінь та навичок);
- заключного (підведення підсумків роботи, групова рефлексія з приводу реалізації завдань тренінгу, очікувань його учасників тощо, діагностика особливостей соціальної зрілості після проведення тренінгу).

Програма соціально-психологічного тренінгу складалася із 10 занять (кожне із занять тривало 2 академічні години). Психологічні вправи та техніки, які були включені до тренінгової програми представлені у Додатку А.

Кожне заняття мало певну структуру: розпочиналося з розминки, згуртування учасників, налаштування на роботу, створення позитивного емоційного клімату та атмосфери довірливості і відкритості; основним етапом кожного заняття було використання психологічних інтерактивних та організаційно-спрямовуючих вправ і методів для роботи над зазначеною

проблемою. Міні-лекції допомагали розширити знання учасників тренінгу про основні поняття та положення даної проблеми. Напівструктуровані запитання, які застосовувалися для вербалізації думок, переживань, вражень учасників групи, допомагали зосередити їх увагу на принципах психологічної роботи «тут і тепер»; завершувалося заняття легкими вправами, рефлексією учасників щодо їх вражень, оцінкою зустрічі тощо.

Отже, процес розвитку соціальної зрілості у юнацькому віці є складним, багатокомпонентним та мінливим, тому він потребує комплексного підходу. Враховуючи ці особливості нами було розроблено програму формування соціальної зрілості студентів шляхом застосування соціально-психологічного тренінгу. Вважаємо, що запропонована нами тренінгова програма буде ефективною для формування і розвитку соціальної зрілості у юнацькому віці.

ВИСНОВКИ

Аналіз психологічних джерел дозволяє узагальнити визначення поняття соціальної зрілості як комплексного динамічного поняття, яке проявляється у сформованих соціальних настановах, знаннях і вміннях, що спрямовані на дотримання суспільних норм і вимог; у розвитку таких якостей, як відповідальність, активність, толерантність, солідарність; у свідомому й відповідальному засвоєнні та реалізації основних соціальних ролей, що забезпечують ефективну участь особистості в соціальному житті.

Соціальна зрілість включає соціальну активність, здатність до самовизначення, відповідальність, комунікативну толерантність, сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу індивіда. Формування соціальної зрілості відбувається в контексті певного соціального середовища, через розвиток активної життєвої позиції, гармонійне поєднання виховання та самовиховання.

Діагностика соціальної зрілості особистості – це комплексний процес, який вимагає застосування різних методів та підходів та передбачає оцінку здатності людини успішно взаємодіяти з іншими, приймати відповідальні рішення та брати участь у житті суспільства, охоплює різні аспекти, включаючи самосвідомість, емоційний інтелект, навички спілкування та відповідальність тощо. Результати діагностики можуть бути корисними для визначення сильних та слабких сторін особистості, а також для розробки індивідуальних програм розвитку соціальної зрілості.

Нами було розроблено програму емпіричного дослідження соціальної зрілості, обрано низку психологічних методик та сформовано дослідницьку вибірку.

Результати діагностики за методикою «Незакінчені речення» виявили у понад третини студентів показники високого рівня за всіма шкалами. Для таких досліджуваних характерні глибокі знання про суспільство, розуміння змісту соціальних ролей, соціальних норм та явищ і високий рівень таких

соціальних характеристик як активність, відповідальність, самостійність, толерантність у комунікації з іншими людьми.

Також, щодо діагностики рівня самоактуалізації досліджуваних показники розподілилися майже порівну, з незначним переважанням низьких. У респондентів з високим рівнем само актуалізації результати можуть свідчити про те, що ці студенти активні, самостійні, здатні брати на себе відповідальність у різних життєвих ситуаціях, здатні приймати самостійні рішення та їх реалізовувати, прагнуть до успіху у своїй діяльності, прагнуть до повної самореалізації своїх здібностей, умінь та навичок. У більшості студентів діагностовано високі показники особистісної зрілості, а саме показники Я-концепції, почуття громадянського обов'язку, здатності до психологічної близькості з іншими людьми.

Щодо показників комунікативної та соціальної компетентності, можна зробити висновок, що значний відсоток студентів демонструють певні труднощі у формуванні важливих якостей, зокрема самоконтролю, емоційної стійкості та незалежності. Водночас, у великої їх кількості спостерігається високий та середній рівень життєрадісності, чуттєвості та товарищескості, що є позитивною основою для подальшого розвитку соціальної та комунікативної компетентності.

Окрім того, переважна більшість досліджуваних показала високі та середні показники соціального інтелекту, що проявляється у здатності передбачати наслідки поведінки студентів в реальних ситуаціях взаємодії, розумінні емоцій та почуттів інших людей на основі невербальних проявів, розумінні особливостей стосунків з іншими людьми на основі вербальної взаємодії, особливостей динаміки міжособистісних ситуацій.

Використаний метод кореляційного аналізу дозволив виявити низку взаємозв'язків між діагностованими показниками. Зокрема, статистично високо значимі кореляційні зв'язки виявлено між показниками високого рівня мотивації досягнення та показниками Я-концепції особистості та самоактуалізації. Люди з високим рівнем мотивації досягнення, як правило,

демонструють впевненість у власних силах і діях, виявляють активність, орієнтованість на успіх та здатність до реалізації особистісного потенціалу. Вони схильні до контролю над життєвими подіями, прийняття рішень і відповідальності за їх наслідки. Високі показники самоактуалізації статистично значимо корелюють із показниками почуття громадянського обов'язку та здатності до психологічної близькості з іншими. Самоактуалізована особистість характеризується високим рівнем внутрішньої інтеграції, моральної зрілості та відповідальності не тільки за себе, а й за суспільство, вони усвідомлюють свою роль у соціумі, виявляють патріотизм, ініціативність, готовність до участі в суспільно значущих процесах. Значимий зв'язок виявлено між показниками здатності до психологічної близькості з іншими людьми та показниками життєвих установок, самоактуалізації та соціального інтелекту. Людина з високим рівнем самоактуалізації має сформовану систему життєвих установок, яка базується на реалістичному сприйнятті світу, внутрішній автономії, позитивному ставленні до життя тощо. Соціальний інтелект проявляється як здатність розуміти інших людей, ефективно взаємодіяти з ними.

У розвитку особистості молодшої людини, ефективності її майбутньої професійної діяльності в сучасних умовах, значна увага приділяється активності суб'єкта, особливо це стосується питань формування соціальної зрілості. Процес розвитку соціальної зрілості у юнацькому віці є складним, багатокомпонентним та мінливим та потребує комплексного підходу. Враховуючи ці особливості нами було розроблено програму формування соціальної зрілості студентів шляхом застосування соціально-психологічного тренінгу. Вважаємо, що запропонована нами тренінгова програма буде ефективною для формування і розвитку соціальної зрілості у юнацькому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Н., Рибачук Л. Психологічна зрілість як основа готовності до професійної діяльності психолога. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 7. С. 29–43.
2. Афанасьєва Н. С., Перелигіна Л. А. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу: навчальний посібник. Нац. ун-т цивіл. захисту України. Харків : ХНАДУ, 2015. 315 с.
3. Бех І. Д. Психологія сучасної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2005. Т. 4. С.5–26.
4. Галета Я. В. Соціальна зрілість особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства: монографія. Харків : Мачулін. 2018. 392 с.
5. Ганжа О. В. Концептуалізація поняття «соціальна зрілість» у працях класиків соціологічної думки. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 58. С. 25–31.
6. Гильбух Ю. З. Тест-опросник личностной зрелости. Киев : НПП, 1994. 24 с.
7. Грива О. А. Толерантність в полікультурному середовищі: монографія. Київ : Видавництво Національного педагогічного ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2007. 275 с.
8. Данилов С. О. Науковий зміст категорії «соціально-професійна зрілість» особистості. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, 2021. Вип. 192. С. 175–180.
9. Данченко І. О. Формування соціального інтелекту як складової особистісного компоненту соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів. *Інтернаука*. 2017. № 4(36). С. 73–78.
10. Засекіна Л. В., Федотова Т. В. Соціальна зрілість як ресурсний фактор для зменшення моральної травми особистості в умовах тривалого травматичного стресу. *Наукові перспективи*. № 2(44). 2024. С. 1307–1320.

11. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Теорія та практика психологічних тренінгів. Київ-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 209 с.
12. Іванова О. Б. Ідентифікація як ознака соціальної зрілості соціальної групи : автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.01. Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. Харків, 2001. 19 с.
13. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: монографія. Київ : ХмЦНП, 2011. 368 с.
14. Канішевська Л. В. Генеза педагогічних знань щодо сутності феномена «соціальна зрілість». *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2007. Вип. 10. Т. 2. С. 38–47.
15. Канішевська Л. В. Дослідження проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів. *Педагогічний альманах: зб. наук. праць*. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2012. Вип. 16. С. 213–220.
16. Кернас А. В. Психолого-педагогічний тренінг: програма гармонізації розвитку особистості. *Modern Aspects Of Science 29-th volume of the international collective monograph. Czech Republic*. 2023. Р. 370–390.
17. Кислюк Ж. М. Концепція формування соціальної зрілості студентів медичного коледжу. *Health & Education*. 2024. Вип. 1. С. 197–202.
18. Колесніченко О. С., Мацегора Я. В., Приходько І. І. та ін. Організація та проведення професійно-психологічного тренінгу військовослужбовців Національної гвардії України. Практичний посібник. Харків : НА НГУ, 2021. 157 с.
19. Колесніченко О. С., Приходько І. І., Мацегора Я. В. та ін. Прикладна психодіагностика в Національній гвардії України : метод. посіб. Харків : НАНГУ, 2020. 388 с.
20. Комар Т. В. Соціальна зрілість особистості як чинник становлення професійної зрілості психолога. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 34. С. 200–210.

21. Комар Т. Психологічний ресурс професійного становлення та успішної професійної самоактуалізації майбутніх фахівців професій типу «людина-людина». *Psychology Travelogs*, 2024. Вип. 1. С. 31–40.
22. Кордунова Н. О., Грицюк І. М. Психологічні особливості становлення зрілості студентів. *Психологічні студії*. № 1, 2024. С. 75–80.
23. Коптєва О. Особливості формування соціально-професійної зрілості в період ранньої юності. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка*. 2016. Вип. 147. С. 192–196.
24. Кошляк М. А. Джерельна база дослідження проблеми соціальної зрілості в педагогічних дослідженнях в Україні у кінці XX – на початку XXI століття. *Наукові записки*. Випуск 173. 2018. С. 204–208.
25. Крюкова О. В. Соціальна зрілість особистості у сучасних психологічних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології*. Випуск 10. 2010. С. 345–354.
26. Лебедик М. П. Технологія атестації цілісного розвитку особистості на основі оцінок соціальної зрілості учасників педагогічного процесу. Полтава, 2003. 305 с.
27. Малихіна Т. П., Сердюк Н. І. Технологія корекційно-розвивальної роботи з підлітками : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 131 с.
28. Мацко Л. А., Прищак М. Д., Первушина Т. В. Основи психології та педагогіки. Лабораторний практикум. Вінниця : ВНТУ, 2010. 139 с.
29. Методика «Діагностика комунікативної та соціальної компетентності КСК». Режим доступу : https://stud.com.ua/112586/pedagogika/test_diaagnostika_komunikativnoyi_sotsialnoyi_kompetentnosti.
30. Москаленко О. В. До проблеми дослідження психологічної зрілості особистості. *Науковий огляд*. № 4(76). 2021. Режим доступу : <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/viewFile/2305/2305>.

31. Ортікова Н. В. Особливості проведення тренінгової програми розвитку кар'єрного потенціалу фахівців державної служби зайнятості. *Актуальні проблеми психології*: Том. IX. Вип. 13. 2020. С. 257–267.
32. Поліщук В. Формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної роботи: системний підхід. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. Вип. 2(9). С. 281–288.
33. Поліщук С. П. Психологічні детермінанти розвитку соціальної зрілості учнів в системі професійно-технічного навчання. *Збірник наукових праць «Педагогічний процес: теорія і практика»*. Київ : Міленіум, 2006. Випуск 2. С. 181–187.
34. Попужний В. Громадськість і вікові аспекти її розвитку. *Рідна школа*. 1994. № 11. С. 33–35.
35. Приходько Ю. О. Особистісна зрілість як проблема психологічної науки. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету*: матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів та аспірантів, 14-18 березня 2016 року. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 86–88.
36. Пустовойт М. В. Компоненти особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості: дослідження ваги та значимості. *Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Сєверодонецьк : Вид-во Східноукраїнського національного університету імені В. Даля, 2017. Випуск № 3(44). С. 148–157.
37. Радул В. В. Соціально-педагогічна зрілість: монографія. Кіровоград : ПВД ТОВ «Імекс ЛТД», 2002. 248 с.
38. Ревенко С. П. Соціально-психологічні особливості впливу зрілої ідентичності на психологічне благополуччя студентської молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. № 3 (50). Т. 3. Сєверодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2019. С. 277–287.
39. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.

40. Скок А. Г., Дроздова О. Ю., Данильченко Т. В. Сучасна молодь у соціально-психологічному вимірі: здобутки чернігівських психологів: монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. 375 с.
41. Солнцева О. А. Дослідження вихованості соціальної зрілості старшокласників. *Наукові інновації та передові технології*. Київ : Наукові перспективи, 2024. № 3(31). С. 456–471.
42. Сорока О., Петришин Л. Особливості формування й розвитку соціальної зрілості у майбутніх фахівців соціономічного профілю. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. № 2. 2024. С. 87–98.
43. Соціальна зрілість і соціальний інфантилізм особистості в соціонічному аспекті. Режим доступу: <http://socionics.lite-web.net/>.
44. Требін М. П., Сахань О. М., Підкуркова І. В., Дзвіняк Д. Л. Ціннісні орієнтації студентів. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. № 10. С. 158–166.
45. Федорчук В. М., Федорчук В. В., Комарніцька Л. М. Тренінг комунікативної компетентності: Практикум. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2021. 176 с.
46. Харченко С. В. Психодіагностичні методи визначення рівня соціального інтелекту. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 1. С. 51–56.
47. Хворост Х. Ю. Психологічне вивчення структури соціальної зрілості особистості. *Психологічні проблеми сучасності*. Матеріали VIII Науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. С. 98–100.
48. Хмурина Т. О. Компонентно-структурний аналіз соціальної зрілості студентів – майбутніх соціальних педагогів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 21. С. 205–207.
49. Хмурина Т. О. Особливості формування соціально-професійної зрілості у майбутніх соціальних педагогів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 24. С. 185–188.

50. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
51. Школьна М. С. Аналіз феномена «соціальна зрілість» в гуманітарних науках. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. Вип. 239. С. 301–306.
52. Школьна М. С. Вивчення сутності поняття «соціальна зрілість» у педагогіці. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. Вип. 253. С. 322–327.
53. Школьна М. С. Виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів у позаурочній діяльності: методика констатувального етапу експерименту. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 7. Ч. II. С. 265–273.
54. Школьна М. С. До питання готовності кураторів студентських груп до виховання соціальної зрілості у студентів аграрних коледжів. *Молодь і ринок*. 2017. № 7 (150). С. 165–169.
55. Штепа О. С. Пропріум зрілої особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 2. С.26–35.
56. Штепа О. Феномен особистісної зрілості. *Соціальна психологія*. 2005. №1. С.62–77.
57. Яворська Г. Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: монографія. Одеса : ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. 408 с.
58. Якуба Е. А. Поняття соціальної активності особистості. Соціальна активність фахівця: витоки та механізм формування (соціологічний аналіз). Харків : Вища школа. 1983. 216 с.
59. Alavi S., Savoji A., & Amin F. (2013). The Effect of Social Skills Training on Aggression of Mild Mentally Retarded Children. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2013. 84. P. 1166–1170.
60. Corey M. S., Corey G. Grupy. Metody grupowej pomocy psychologicznej. Wyd. Instytut Psychologii Zdrowia PTP, Warszawa. 2002. 499 p.

61. Kislyuk Z., Kalaur S. The diagnostics of formation of social maturity and social responsibility in students of medical college. *Вісник науки та освіти*. 2024. Вип. 5(23). С. 611–621.

62. Kislyuk Z & Voloshenko M. Koncepcja treningu społeczno-psychologicznego. *Veda a perspektivy*. 2024. V. 11 (42). P. 175–182.